
LAPSEN OSALLISUUTTA EDISTÄMÄSSÄ

VARHAISKASVATUKSEN YKSIKÖILLE, TIIMEILLE JA TYÖNTEKIJÖILLE

HYVINKÄÄ

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

*Yhdessä
enemmän*

Anniina Holmström & Roosa Kittelä

SISÄLTÖ

• LUKIJALLE	3
• LAPSEN OSALLISUUS	5
• OSALLISUUS PERUSTOIMINNOISSA	12
• VARHAISKASVATUKSEN TOIMINTAKULTTUURI	15
• VARHAISKASVATUKSEN PEDAGOGISEN TOIMINNAN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS	19
• LAPSEN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA	25
• ARVIOINTI JA KEHITTÄMINEN	26
• LOPUKSI	29
• LÄHTEET	30

LUKIJALLE

Osallisuus on uuden Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) pohjalta pinnalla tämän päivän varhaiskasvatuksessa, mutta mitä osallisuus tarkoittaa ja miten se näkyy varhaiskasvatuksen arkipäivässä, toiminnassa ja suunnittelussa? Mikä sitten muuttuu tai mitä pitäisi kehittää? Miksi osallisuus on ylipäänsä niin tärkeää varhaiskasvatuksessa? Tämä opas antaa lukijalle näkökulmia näihin kysymyksiin johdattaen lukijansa osallisuuden varhaiskasvatukseen.

Opas on tehty opinnäytetyönämme tiiviissä yhteistyössä Hyvinkään varhaiskasvatuksen kanssa. Oppaan kehittämiseen ovat meidän lisäksemme osallistuneet Kenttäkadun päiväkotij ja Hyvinkään varhaiskasvatuksen pedagoginen tiimi. Lapsen osallisuuden edistämisen taustalla on uusi varhaiskasvatustilaki (2015) ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016), jotka edellyttävät lapsen osallisuuden edistämistä varhaiskasvatuksen kaikissa toiminnissa. Tämän oppaan on tarkoitus olla työntekijöiden, tiimien ja yksiköiden tukena varhaiskasvatuksen kehittämistyössä kohti uuden Vasun velvoitteiden toteutumista. Opas kulkee työntekijän rinnalla auttaen häntä ymmärtämään yhä syvemmin oman roolinsa tärkeyttä lapsen osallisuuden toteutumisessa. Opas haastaakin varhaiskasvatuksessa lasten

kanssa työskentelevät pohtimaan ja kyseenalaistamaan omaa sekä työyhteisönsä asennoitumista, työtapoja ja toimintakulttuuria ylipäänsä.

Oppaassa määritellään ensin osallisuutta ja tuodaan esiin siihen liittyvää käsitteistöä. Opas auttaa lukijaa myös ymmärtämään osallisuuden taustaa ja tärkeyttä varhaiskasvatuksessa sekä ymmärtämään moninaisemmin, miten osallisuus näyttäytyy varhaiskasvatuksessa. Avaamme lukijalle myös Shierin osallisuuden tasoja, mikä auttaa lukijaa ymmärtämään osallisuutta yhä syvemmin ja toimii peilinä kehittämistyössä. Seuraavaksi käsittelemme osallisuutta arjen pedagogiikasta käsin tarjoten lukijalle käytännön esimerkkejä siitä, miten osallisuus näyttäytyy varhaiskasvatuksen arjen perustoiminnoissa.

Tämän jälkeen käsittelemme osallisuutta peilaten sitä varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan perustaan (Kuva 1). Vaikka osallisuutta ei käsitteenä ole mainittu vasussa kovinkaan monessa kohtaa, on todella tärkeää tiedostaa, että se läpäisee kuitenkin koko varhaiskasvatuksen perustan näyttäytyen hyvin laajasti ja moninaisesti varhaiskasvatuksessa.

Tuomme esiin, miten osallisuus näyttäytyy varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa, oppimisympäristöissä, työtavoissa, yhteistyössä, pedagogisessa dokumentoinnissa sekä arvioinnissa ja kehittämisessä. Käsittelemme myös lapsen osallisuutta lapsen varhaiskasvatussuunnitelman näkökulmasta.

Keskitymme jokaisen edellä mainitun otsakkeen alla erikseen lapsen osallisuuden ilmenemisen ja toteutumisen muotoihin sekä sen toteutumisen edellytyksiin, keinoihin ja menetelmiin. Oppaassa tulee esiin vahvasti myös se, kuinka tärkeää on, että lasten vahvuudet, mielenkiinnon kohteet ja tarpeet, sekä heidän kasvuympäristönsä liittyvät merkitykselliset asiat ovat toiminnan suunnittelun lähtökohtana. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 37.) Olemme otsikoineet nämä kappaleet yhdenmukaisesti Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti ja laittaneet niihin viitteet Hyvinkään vasuun, jotta lukija voi halutessaan käyttää oppaan rinnalla tuttua vasua.

Kuva 1: Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan viitekehys

LAPSEN OSALLISUUS

OSALLISUUS ON LAPSEN OIKEUS

Miksi osallisuutta korostetaan uudessa Vasussa? Miksi se on niin tärkeää varhaiskasvatuksessa?

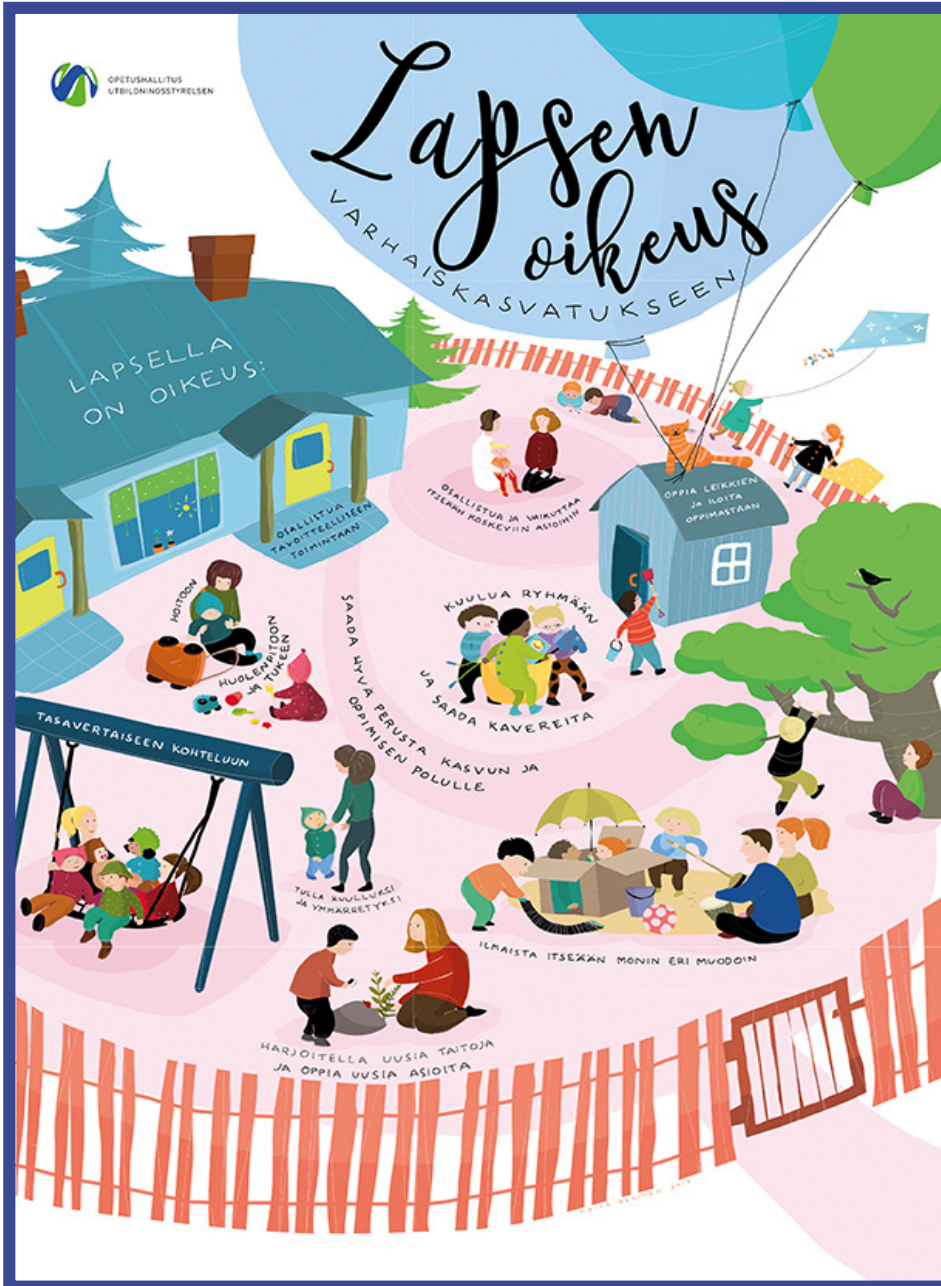
Lasten osallisuus ylipäänsä perustuu YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista. Sopimuksen 12. artikla painottaa lapsen oikeutta tulla kuulluksi, ilmaista omat mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa sekä aikuisten velvollisuutta ottaa lasten mielipiteet huomioon. Suomessa on monia lakeja varmistamassa, että lasten oikeudet toteutuvat. Varhaiskasvatuslain (2015) tehtävänä onkin turvata lasten oikeuksien toteutuminen varhaiskasvatuksen kentällä, ja nyt myös velvoittava Varhaiskasvatussuunnitelma (2016) vie lapsen oikeuksia edelleen eteenpäin varhaiskasvatustyksissä.

Yhteiskunnallisella tasolla osallisuuden edistäminen on jo pitkään ollut Suomen kärkitavoitteena, sillä sen on todettu olevan keskeinen keino syrjäytymisen ja huono-osaisuuden torjumisessa.

Osallisuuden edistämisen merkitys terveydelle ja hyvinvoinnille on kansainvälisestikin laajasti tunnistettu, ja keinoja on listattu yhteiskunnan tasolla monia. Onkin tärkeää, että sitä edistetään jo lapsen varhaisvuosina kaikissa palveluissa. (Osallisuus 2017).

OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Kuva 2: Lapsen oikeus varhaiskasvatukseen

Mitä osallisuus sitten tarkoittaa ja miten se näyttäytyy varhaiskasvatuksessa?

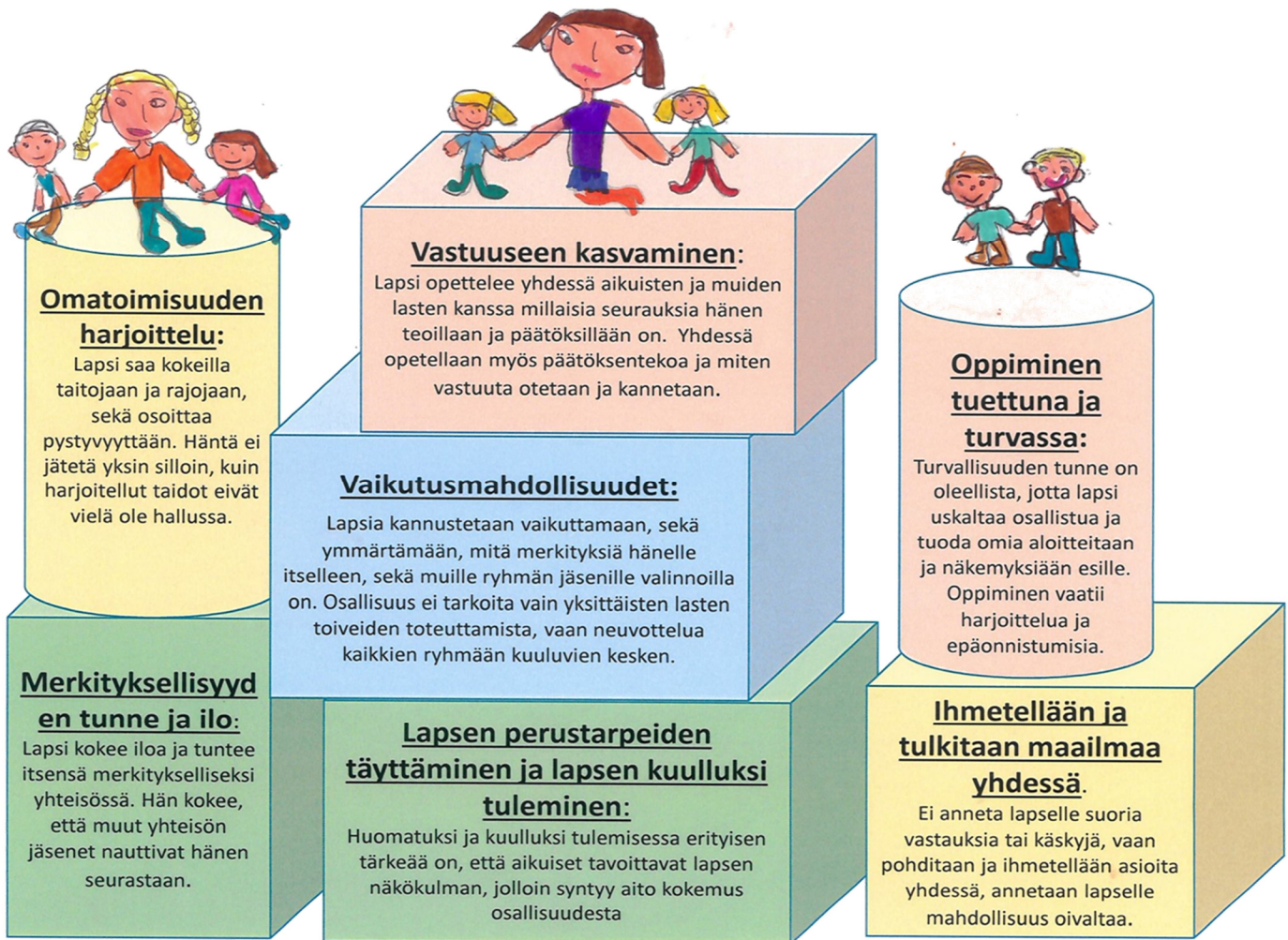
Osallisuus on ennen kaikkea tunne, jonka ihminen kokee ollessaan aidosti osallisena yhteisössä sekä tunne siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa itseä tai yhteisöä koskevissa asioissa.

Lasten osallisuus nousee vahvasti esiin Vasusta, ja lasten mielipiteiden huomiointi onkin nostettu esiin erillisenä arvona. Tässä on tärkeää huomata, että pelkkä lasten mielipiteiden selvittäminen ei riitä, vaan ne on todella pyrittävä myös ottamaan huomioon ryhmän toiminnassa.

OSALLISUUS HYVINKÄÄN VARHAISKASVATUKSESSA

Hyvinkään varhaiskasvatuksen periaatteena on, että lapsi kokee olevansa osallisena jokapäiväisissä toiminnoissaan ja kohtaamisissaan varhaiskasvatuksen arjessa sekä toimii aktiivisesti vertaisryhmässään. Osallisuus näytetään vahvasti oppimiskäsityksessä, jossa nousee esiin lapsen rooli aktiivisena toimijana sekä korostuu osallisuus myös yhteistoiminnallisuuden näkökulmasta. (Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelma 2017 2.1, 2.5.)

Hyvinkään varhaiskasvatuksessa lapsen osallisuus voidaan tarkemmin määritellä Vennisen, Leinosen & Ojalan (2010) osallisuuden määritelmän mukaisesti. Kun seuraavat osatekijät toteutuvat lapsen varhaiskasvatuksessa, kokee lapsi olevansa kokonaisvaltaisesti ja aidosti osallisena.

Kuva 3: Lapsen osallisuuden osatekijät

YHTEISÖLLISYYS

Kuten edellä on käynyt ilmi, on yhteisöllisyys avainasemassa lapsen osallisuudessa ja on lapsen hyvinvoinnin edellytys, että hän kokee itsensä osaksi ryhmää. Aikuisten on todella tärkeää tiedostaa tämä ja edistää lapsiryhmän ryhmytymistä tavoitteellisesti heti toimintakauden alussa. Yhteisöllisyyden kannalta on todella tärkeää harjoitella vuorovaikutustaitoja, sillä niitä edistämällä lapsi pääsee helpommin osaksi yhteisöä.

Me kaikki elämme suuressa demokraattisessa yhteisössä, jossa kaikilla kansalaisilla on oma paikkansa ja kaikkien toivotaan osallistuvan aktiivisesti yhteisön elämään. Onkin tärkeää luoda yhteiskuntaamme seuraavan sukupolven aktiivisia kansalaisia jo varhaiskasvatuksessa. Tämä onnistuu nimenomaan opettelemalla yhdessä demokraattisia taitoja ja kannustamalla lapsia osallistumaan jo varhaisvuosinaan. Aikuisen tehtävänä on olla vuorovaikutuksen mallina ja tukea lasta vuorovaikutustilanteissa, jotta hän pääsee mukaan yhteisöön. Näin yhteisöömme lapsista kasvaa aktiivisia kansalaisia, mistä hyötyy niin yhteisö kuin yksilökin.

Toimiva tiimi luo lapselle mallin yhteisöllisyydestä, joten on todella tärkeää kehittää tiimin keskinäistä vuorovaikutusta. Tiimityöskentely on koko kasvattajatiimin tekemää yhteistyötä. Siinä on tärkeää puhaltaa yhteen hiileen ja keskustella tiimin yhteisestä näkemyksestä siitä, miten varhaiskasvatuksen kasvatus, opetus ja hoito toteutetaan. Kaikki tiimin jäsenet sitoutuvat tavoittelemaan yhteistä päämäärää, joka on luotu avoimella kommunikatiivilla sekä yhteisten arvojen pohtimisella. Tiimin jäseniltä vaaditaan taitoa kyseenalaistaa toimintaa ja hyödyntää erilaisuutta sekä luottamusta toisiinsa. Näin toimiessaan tiimi luo psyykkisen ja emotionaalisen oppimisympäristön ja toimintakulttuurin, mikä mahdollistaa lapsen osallisuuden. Lapsella on oikeus osallisuuteen, yhteisöllisyyteen ja niitä mahdollistavaan toimivaan tiimiin!

Lapsen osallisuuden kannalta tiimeissä on tärkeää arvostaa lasten ja perheiden erilaisia aloitteita, mielipiteitä ja näkemyksiä. Tiimi luo omilla tavoillaan ja asenteillaan toimintakulttuurin, joka edistää yhdenvertaisuutta, oppimista, osallisuutta, hyvinvointia ja kestävä elämäntapaa. (Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelma 2017, 11.)

VINKKI!

Ryhmäytymistä voidaan lisäksi edistää tutustumis- ja ryhmäytymisleikeillä sekä yhteistoiminnallisoin keinoin. Vinkkejä lapsiryhmän ryhmäytymiseen löytyy muun muassa tästä Laaksosen ja Revon (2017) kirjasta.

Ryhmän seinälle voidaan myös laittaa taulu, jossa on kaikkien lasten ja aikuisten kuvat. Taulun avulla voidaan katsoa, ketkä ryhmän lapsista ja aikuisista on paikalla. Myös poissaolevista lapsista keskustellaan, ja heidät otetaan huomioon ryhmän jäsenenä, vaikka he eivät olisikaan paikalla.

OPPIVA YHTEISÖ

(KS. HYVINKÄÄN VASUN S. 10–11)

Lapsen osallisuus toteutuu siis suurilta osin, kun hän kokee olevansa merkityksellinen osa yhteisöä. Näin ollen yhteisöllisyys on hyvä perusta lapsen osallisuuden toteutumiseksi kokonaisvaltaisesti. Merkityksellistä lapsen kehittämisessä ja oppimisessa on kuitenkin yhteisön **AIKUISEN ROOLI**. Oppivan yhteisön pääpointtina on, että yhteisön lapset ja aikuiset oppivat yhdessä, osana yhteisöä. Tässä aikuisen on tärkeää astua pois itsevaltiaan roolista, kohdata lapsi vertaisenaan ja pohtia asioita lapsen kanssa yhdessä keskustellen. Lapsen osallisuus toteutuu, kun hänen kanssaan yhdessä pohditaan ja ihmetellään asioita. Lapsen annetaan itse oivaltaa ja olla aktiivinen toimija, aikuisen ei tarvitse tietää kaikkea. Kun aikuinen asettuu itsekin oppijan rooliin, jää lapselle tilaa tuoda esiin ajatuksiaan, ehdotuksiaan ja oivalluksiaan toiminnasta ja arjen tilanteista ylipäänsä. Kun aikuinen omaksuu tämän roolin, on jo kuljettu hyvin pitkä matka osallisuuden polkua.

LAPSEN KUULEMINEN

Lapsen osallisuuden toteutumisessa lapsen kuuleminen on ensiarvoisen tärkeää, ja **aikuisen rooli tässä on merkityksellinen!** Aikuisten tulisi tulkita ja lukea lasta herkästi sekä toisaalta myös tarttua aktiivisesti lasten ehdotuksiin. Tällainen herkkyys lasten ilmeiden ja eleiden tulkitsemisen tärkeydestä korostuu etenkin silloin, kun lapsen ja aikuisen välillä ei ole yhteistä puhuttua kieltä.

On tärkeää, ettei lapsen kuulemista ymmärretä kapea-alaisesti vain lapsen asian kuuntelemisena, vaan sovelletaan sitä käytännössä myös laajemmasta näkökulmasta. Näin ollen lapsen kuuleminen näkyy siinä, että lapsen annetaan rauhassa kertoa kiinnostuksen kohteistaan ja omista asioistaan sekä osoitetaan hänelle, että aikuinen on kiinnostunut kuuntelemaan häntä. Näin lapsen kokemus kuulluksi tulemisesta ei jää kapea-alaiseksi vaan synnyttää aidon osallisuuden tunteen. Lapsi kokee tulleen huomatuksi ja tuntee itsensä merkitykselliseksi.

Jotta lapsi tulee todella kuulluksi, olisi varhaiskasvatuksen yksiköiden arjesta löydyttävä aikaa ja tilaa lapsen kerronnalle sekä toisaalta myös kykyä tulkita lasten hienovaraisia eleitä ja ilmeitä. On tärkeää tiedostaa, että parhaiten lasten kerronta toteutuu leikissä, joten sille tulee järjestää mahdollisuuksia lasten päivittäisessä arjessa.

Lapsen kuulemisen toteutumisen kannalta on oleellista, että lapsi oppii itsekin kuuntelemaan muiden lasten ja aikuisten asioita. Näin ollen lasten sosiaalisten taitojen harjoittelu, kuten kaverin huomioiminen ja toisen kuunteleminen ovat tärkeitä osallisuuden kannalta.

Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että aikuiset kykenevät ymmärtämään ja eläytymään hänen kokemusmaailmaansa. Tässä korostuu aikuisen sensitiivisyys ja emotionaalinen sitoutuminen. Aikuisen roolina on olla valpas ja herkkä kuuntelija, oivaltaja ja mahdollistaja. Aikuisella on oltava taitoa kuulla lasta, tarttua lasten aloitteisiin ja ottaa ne spontaanisti huomioon sekä huomioida ne myös pitkän tähtäimen pedagogiikassa. Aikuisella tulee olla uskallusta luottaa ja heittäytyä mukaan lapsen ideoihin, näin syntyy aidosti lapsista lähtevää toimintaa.

VINKKI!

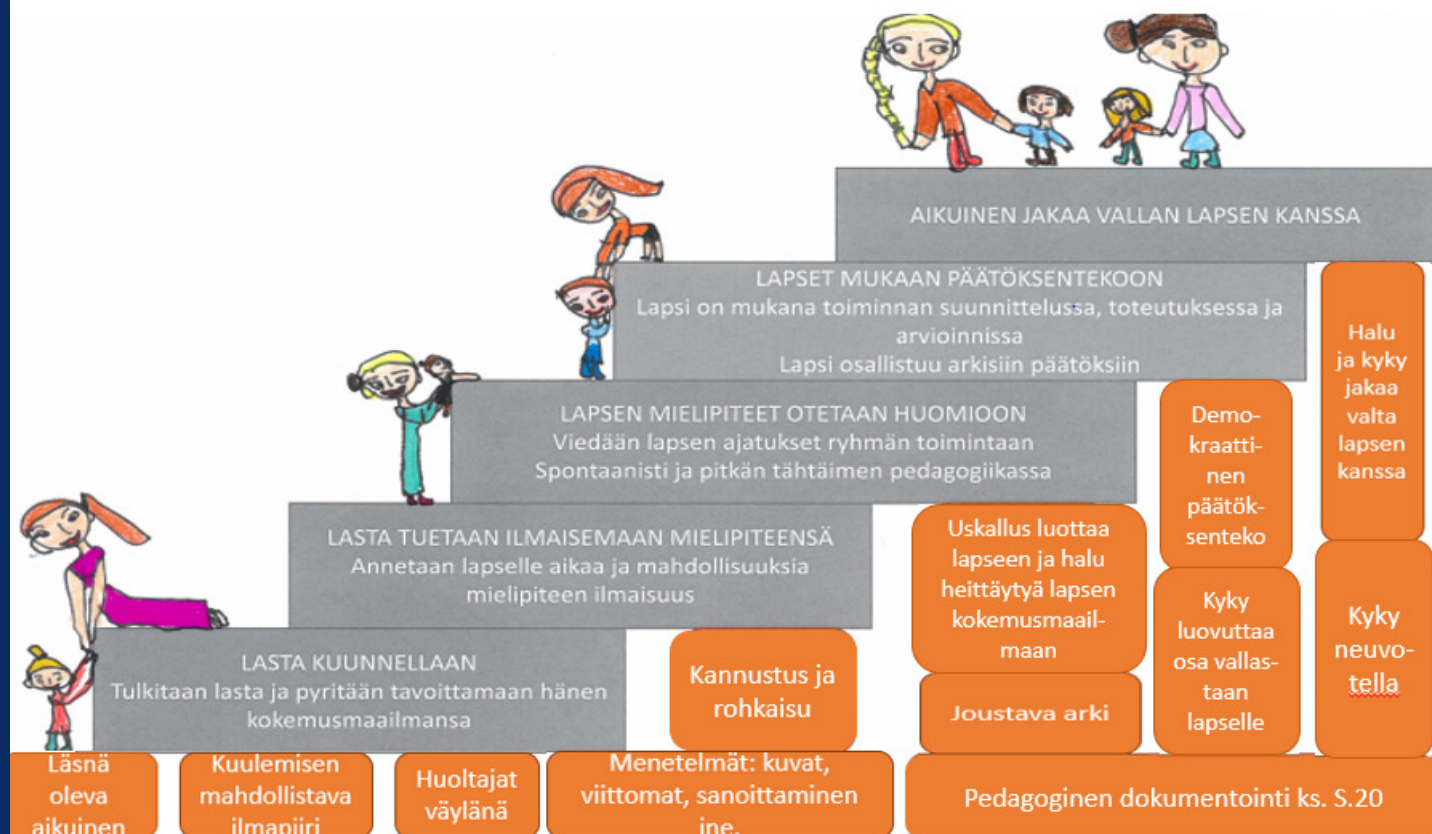

Peilaa omaa työtettäsi aikuisen rooliin oppivassa yhteisössä sekä lapsen kuulemisen mahdollistajana. Peilaa työtettäsi teksteissä alleviivattuihin seikkoihin. (ks. s. 9-10)

SHIERIN OSALLISUUDEN TASOT

Osallisuuden tasoilla edetessä työntekijät pohtivat omaa valmiuttaan toteuttaa lapsen osallisuutta oman asenteen, toimintaympäristön sekä työyhteisön toimintaperiaatteiden näkökulmasta. Harry Shierin (2001) osallisuuden tasot ovatkin työntekijöille, tiimeille ja yksiköille hyvä peili, jonka avulla voi tarkastella sitä, kuinka vahvasti lapsia kuullaan ja todella otetaan heidän ajatuksensa, mielipiteensä ja toiveensa huomioon. Varhaiskasvatuksessa lapsen osallisuutta tulee edistää kaikessa toiminnassa, mutta on tärkeää muistaa, ettei kaikessa toiminnassa ole tarkoituksenmukaista olla osallisuuden korkeimmilla tasoilla.

Shierin osallisuuden tasoissa lapsen osallisuuden lähtökohtana on lapsen ja aikuisen väliseen vuorovaikutukseen perustuva lapsen kuuleminen. Ensimmäinen taso antaa vahvan perustan seuraaville tasoille siirtäessä. Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta pelkkä lasten kuuleminen ei kuitenkaan riitä, vaan päästäkseen Shierin osallisuuden korkeimmille tasoille, lapsi pääsee osallistumaan päätöksentekoprosessiin ja vaikuttamaan oman arkinsa kulkuun. Varhaiskasvatuksen maailmassa lapsi pääsee vaikuttamaan arkeensa, kun hänet otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.

Kuva 4: Osallisuuden portaat

OSALLISUUS PERUSTOIMINNOISSA

Edellisessä kappaleessa käsiteltiin Shierin osallisuuden tasojen kautta lapsen kuulemista ja aikuisen roolia tämän toteutumisessa. Seuraavaksi mietitään, miten lapsen osallisuus näyttäytyy varhaiskasvatustoiminnan arjessa ja mikä aikuisen rooli on konkreettisesti arjen perustoiminnoissa. Onkin tärkeää muistaa, että varhaiskasvatuksen hoitotilanteet ovat aina samanaikaisesti pedagogisia kasvatus- ja opetustilanteita, joissa myös osallisuus näyttäytyy vahvasti. Perustoiminnoissa lapsen osallisuus saatetaan usein käsittää lähinnä lapsen omatoimisuuden tukemisena, vaikka todellisuudessa se pitää sisällään paljon muutakin. Avainasemassa tässä on aikuisen toiminta ja vuorovaikutus lapsen kanssa, sillä me aikuiset synnytämme lapsen osallisuuden tunteen lapselle myös perustoiminnoissa.

PÄIVÄKOTIIN TULO

Kuten monessa muussakin päiväkodin toiminnassa, myös päiväkotiin tultaessa kiireettömyyden tuntu on yksi osallisuuden tunteen avaintekijöistä. Kun aikuiset keskustelevat keskenään hyvässä hengessä kiireettömästi, tulee lapsille turvallinen olo ja he kokevat vahvemmin kuuluvansa päiväkodin yhteisöön, oman perheyhteisönsä lisäksi. Erittäin hyvä tapa tukea lapsen osallisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa oman päiväkotipäivänsä kulkuun on kysellä ja kuunnella lapsen ajatuksia tulevasta päivästä jo kuulumisia vaihdettaessa sekä lähteä yhdessä pohtimaan, miten suunnitelmia voitaisiin toteuttaa. Näin lapsi otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja päätöksentekoprosessiin.

PUKEMINEN JA RIISUMINEN

Päiväkodin arki on usein hyvin kiireistä, ja eteistilat saattavat ruuhkautua. Lapsen osallisuuden kannalta olisikin tärkeää luoda myös näihin tilanteisiin mahdollisimman kiireetön ilmapiiri, mikä onnistuu parhaiten porrastamalla lasten uloslähtöä niin, että vain muutama lapsi on pukeutumistiloissa samanaikaisesti. Näin ollen tilanteista tulee mukava kohtaamisen hetki, jossa aikuinen voi kohdata lapsen aidosti ja kannustavasti mahdollistaen lapsen kuulemisen.

Kavutessaan Shierin tasoja ylöspäin, on aikuisen rooli pukeutumisessa kannus-

taa, keskustella ja auttaa lasta hänen taitotasojensa mukaisesti sekä ihmetellä yhdessä lapsen kanssa, millainen ilma on ja miten olisi hyvä pukeutua. Jo aivan pienenkin lapsen pukeutumistilanteessa voidaan ihmetellä yhdessä säätä ja siihen sopivaa vaatetusta. Pienen lapsen kanssa aikuisen valta on tilanteessa suurempi ja aikuinen tekee luonnollisesti viimeisen päätöksen lapsen pukeutumisesta. Lapselle tulee kuitenkin mahdollistaa osallisuuden tunne juuri yhteisellä ihmettelyllä ja asioiden perustelun avulla.

Lapsen ikätasosta riippuen lapsen tulee kuitenkin antaa tehdä mahdollisimman paljon valintoja itse. Isompien lasten kanssa voidaan pohtia sitä, onko kuravaatteita pakko laittaa päälle. Lapselle voidaan antaa mahdollisuus pohtia, minkälaisia leikkejä hän ajatteli ulkona leikkiä ja ovatko kuravaatteet siten tarpeellisia. Kun lapsi päättää mennä ulos ilman kuravaatteita ja sitoutuu samalla pysymään erossa kuralammikoista, voidaan tulkita lapsen osallisuuden toteutuneen tasolla viisi. Tällöin aikuisen tärkeä rooli on olla lapsen rinnalla ja tukea lasta tässä päätöksessä auttaen häntä myös mahdollisten päätöksestä seuranneiden pettymysten kohdatessa.

RUOKAILU

Ruokailutilanteet ovat oivallisia tilanteita lapsen kuulemiseen. Kun aikuiset ruokailevat yhdessä lasten kanssa, voi yhteisten ruokakeskusteluiden kautta saada paljon arvokasta tietoa lasten kokemusmaailmasta, ajatuksista ja toiveista. Ruokailuun liittyy myös paljon rajoituksia ja päätöksiä, joita kyseenalaistamalla ja peilamalla Shierin tasoihin voidaan kavuta korkeammille lapsen osallisuuden tasoille.

Lapsille voidaan esimerkiksi antaa valta annostella oma ruokansa lautaselle. Tämä vaatii työntekijöiltä uskallusta luottaa lapsen taitoihin ottaa ruokaa itse sekä kykyä sietää tilanteesta syntyvää sotkua. Ymmärtämällä lapsen harjoittelun prosessinomaisuuden antavat aikuiset tilaa ja rauhaa lapsen harjoittelulle. Mikäli ruoka annostellaan lapselle, häntä kuunnellaan herkällä korvalla. Lapselle voi olla tärkeää, että ruoka on aseteltu erilleen ja pieninä annoksina, jolloin uusien makujen maisteleminen on helpompaa.

Usein ruokailutilanteisiin liittyvät rajoitukset koskevat sitä, kuka juttelee, kenen kanssa ja kuinka kovalla äänellä, tai sitä, missä järjestyksessä ruoka syödään tai juoma juodaan. Lapsen osallisuuden kannalta ihanteellisessa ruokailutilanteessa lapset saavat keskustella rennosti keskenään ja aikuisten kanssa sekä juoda juomansa silloin, kun janottaa ja syödä ruokansa siinä järjestyksessä, kun se maistuu parhaiten. Joskus lapsen ruokailua koskevat rajoitukset näissäkin asioissa voivat olla aiheellisia, mutta aikuisten tulisi osata perustella ne pedagogisesti.

Lapsen osallisuutta ruokailussa voidaan tukea myös antamalla lapsen valita oman ruokailupaikkansa, jonka ei tarvitse olla joka kerta sama. Tällä tavoin lapsi oppii lisäksi vastuullisuutta siitä, että myös parhaan kaverin vieressä istuessa täytyy noudattaa hyviä käytöstapoja. Oman paikkansa valitsemisella lapsi kokee olevansa osa yhteisöä ja että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa itselleen ajankohtaisiin ja tärkeisiin asioihin. Ruokailutilanteeseen on hyvä luoda yhdessä lasten kanssa keskustellen säännöt sekä sopia yhdessä, miten käy, jos ei pysty niitä noudattamaan valitsemallaan paikalla. Näin lapsi oppii myös noudattamaan yhteisiä sopimuksia ja säätämään omaa käyttäytymistään.

LEPOHETKI

Uuden vasun myötä varhaiskasvatuksen alalla on syytä tarkastella uudelleen myös lepokäytänteitä. On tärkeää pohtia, millä tasolla lapsen osallisuus toteutuu lepotilanteissa, millaisen ilmapiirin aikuinen luo toiminnallaan päivälepotilanteissa ja miten lapsen osallisuus niissä näyttäytyy. On syytä huomata, että samoin kuin varhaiskasvatuksen muussakin toiminnassa, myös päivälepotilanteessa tulee huomioida lapsen yksilöllisyys ja muokata näin ollen myös lepoa hetket lasten tarpeita vastaavaksi. Lapsen osallisuus ei toteudu päivälepotilanteessa, jos lapsi muovataan väkisin käytössä olevaan lepokäytänteeseen.

Jokaiselle lapselle tulee mahdollistaa päiväkotimaailmassa lepo, rentoutuminen ja rauhoittuminen. Tämä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että jokaisen lapsen pitää olla pää tyynyssä hiljaa muita häiritsemättä. Lapsi, joka ei nukahda lepotilanteessa, ei varmasti koe oloaan rentoutuneeksi, jos hänet pakotetaan makaamaan hiljaa paikallaan. Työyhteisössä tulee kehittää ja muokata lepoa hetket lapsen tarpeita vastaaviksi. Tässä on tärkeää hyödyntää työntekijöiden havaintojen lisäksi huoltajien tietoa lasten tarpeesta nukkumiseen. Jos lapsella on tarve nukkua, tulee työntekijöiden taata hänelle mahdollisuus nukahtaa ja vahvistaa lapsen osallisuutta lepoa hetkessä muun muassa sensitiivisen vuorovaikutuksen avulla. Lasten osallisuutta voidaan tukea myös antamalla heidän valita sadun tai musiikin sekä keskustelemalla heidän kanssaan nukkumisen ja levon merkityksestä.

Niiden lasten osallisuutta, joilla ei ole tarvetta nukahtaa, voidaan edistää lepoa hetken tiimoilta moninaisemmin keinoin. Heidän kanssaan keskustellaan ja selvitetään, mikä lepoa hetkessä on mahdollisesti epämieluisia ja mitä he haluaisivat muuttaa. Lasten kanssa voidaan yhdessä kehittää uusia lepo/rentoutumiskäytänteitä, jotka vastaavat juuri sen lapsiryhmän tarpeisiin. On hyvä myös pohtia mahdollisuutta jakaa unta tarvitsevat lapset eri huoneeseen lepoa hetkelle kuin lapset, joiden tarpeita palvelee paremmin toisenlainen rentoutuminen, kuten sauhieronta, lukupiiri tai pallohieronta.

VARHAISKASVATUKSEN TOIMINTAKULTTUURI

(KS. HYVINKÄÄN VASUN S. 10–13)

Edellä määriteltiin osallisuutta sekä tuotiin esiin sen eri tasoja. Lisäksi kuvattiin, kuinka osallisuus kulkee arjen pedagogiikan rinnalla näyttäytyen varhaiskasvatustoiminnan päivittäisessä arjessa. Oppaassa on tähän mennessä tuotu vahvasti esiin osallisuuden toteutumista lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Seuraavaksi keskitytään siihen, miten osallisuudesta saadaan vakiintunut osa koko varhaiskasvatusyksikön ja tiimin toimintaa. Tässä kappaleessa käsitellään osallisuuden toimintakulttuuria varhaiskasvatuksen oppimisympäristön sekä yhteistyön näkökulmasta.

Voidaan ajatella, että aikuisen ja lapsen välinen kanssakäyminen ja vuorovaikutus luovat osallisuuden perustan, aivan kuten kasvatuksen ylipäänsä. Vuorovaikutusta tapahtuu varhaiskasvatuksessa kuitenkin useilla tasoilla muun muassa työyhteisön aikuisten välillä sekä työntekijöiden ja huoltajien välillä. Onkin todella tärkeää, että vuorovaikutus on tavoitteellista sen jokai-

sella tasolla, sillä vain tuolloin yhteisön ilmapiiri kannustaa lasta vuorovaikutukseen ja edistää lasten osallisuutta. Näin ollen lapsen osallisuuden edistämiseksi on todella tärkeää, että yksikkö ja tiimit ovat sitoutuneet osallisuutta edistävään toimintakulttuuriin kehittämällä sitä jatkuvasti lasta osallistavaan suuntaan.

OPPIMISYMPÄRISTÖT

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöllä tarkoitetaan niitä tiloja, paikkoja, yhteisöjä, käytäntöjä, välineitä ja tarvikkeita, jotka tukevat lasten kehitystä, oppimista ja vuorovaikutusta. Niissä tulee ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitys. Oppimisympäristön tulee olla kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen. Miten lapsen osallisuus sitten näyttää oppimisympäristöissä?

Monipuoliset ja rikkaat toimintaympäristöt mahdollistavat kokonaisvaltaisen suunnittelun, ja lapsi pystyy aidommin ja vaivattomammin ilmaisemaan aitoja mielenkiinnonkohteitaan sekä toteuttamaan itseään. Aikuisten onkin tärkeää pohtia, tarjoavatko he lapsille heidän toimintaympäristössään mahdollisuuksia ilmaista mielipiteitään ja osallistua.

Varhaiskasvatustyöskentelyn alkuun fyysinen oppimisympäristö on vielä luonnollisesti aikuisten rakentama. Oppimisympäristöt, jotka tukevat lasten luontaista uteliaisuutta ja oppimisen halua sekä ohjaavat lasta leikkiin, fyysiseen aktiivisuuteen, tutkimiseen sekä taiteelliseen ilmaisuun ja kokemiseen, tukevat lapsen osallisuutta. Aikuiset voivat kuitenkin tietoisilla valinnoillaan edistää lasten osallisuutta oppimisympäristöissä, vaikka lapset eivät olisi sitä aluksi mukana suunnittelemassa. Lelut ja tarvikkeet tulee asettaa lasten helposti saataville. Jos tarvikkeita on suljettujen ovien takana, voidaan kaappien oviin laittaa kuvia leluista, jotta lapsi tietää, mitä ne sisältävät ja pystyy helpommin ilmaisemaan halunsa käyttää tarvikkeita tai leluja. Ryhmän toimiessa luontevasti oppimisympäristössä, ja kun ryhmän toimintatavat ovat käyneet kaikille tutuiksi, on hyvä ottaa lapset mukaan kehittämään oppimisympäristöä.

VINKKI!

Lapset muokkaamassa toimintaympäristöä

Toimintaympäristöä voidaan tarkastella yhdessä lasten kanssa, ja lasten mielipiteiden kuuluville saaminen onkin tärkeää. Lapset voivat valokuvata yhdessä aikuisen kanssa varhaiskasvatustyöskentelyn ympäristöstä kivan ja tylsän paikan ja perustella, miksi näin ajattelee. Lopuksi kuvia voidaan tarkastella yhdessä koko ryhmän kesken. Kuvien perusteella aikuiset saavat arvokasta tietoa siitä, miten lapset näkevät päivittäisen toimintaympäristön ja mitä he siitä ajattelevat. Aikuiset voivat näiden huomioiden perusteella muokata ympäristöä toimivammaksi ja lasta osallistavammaksi.

Oppimisympäristöissä tulee näkyä lasten käden jälki muun muassa heidän ideoidensa, leikkiensä ja tekemiensä töiden kautta. Esillä olevien lasten leikkien ja tuotosten avulla voidaan palata jo aiemmin tehtyyn ja oivallettuun asiaan. Aiemmin tehdystä voidaan oivaltaa uusia ideoita uuden toiminnan toteutukseen, jolloin lapsi pääsee Shierin osallisuuden neljännen tason mukaisesti mukaan päätöksentekoprosessiin.

Lapsen tulee saada mahdollisuus pitkäkestoiseen leikkiin, joka tarvitsee aikaa, rauhaa ja tilaa sekä sopivia, lasten saatavilla olevia leikkivälineitä ja materiaaleja. Aikuisten asennoitumisen kannalta tämä tarkoittaa joustavuutta ja kykyä antaa lapselle valtaa päättää oman leikkinsä etenemisestä.

Myös emotionaalisella ilmapiirillä on suuri vaikutus toimintaympäristön rakentamiseen. Aikuisten positiivinen kannustus ja tuki lapselle kiireettömässä ilmapiirissä mahdollistaa lapselle rauhan tehdä omaa tehtäväänsä tai opetella uutta asiaa. Lapsen saadessa mahdollisuuden omaehtoiselle tekemiselle hänen osallisuutensa arkielämässä paranee.

VINKKEJÄ!

Askartelunurkkaus

Voidaan tehdä askartelunurkkaus, johon pääsee halutessaan ja jossa on runsaasti materiaaleja lasten saatavilla. Lapsi voi askarrella nurkkauksessa itsenäisesti, mutta saa halutessaan myös aikuisen ohjausta. Tämä tukee myös varhaiskasvatuksen kokonaisvaltaista suunnittelua, eikä näin ollen ole enää tarvetta ennalta määrättylle askartelupäivälle.

Liikkuminen

Järjestetään ryhmätilaan monipuolisesti mahdollisuuksia liikkua. Lattioille ja seinille voidaan kiinnittää esimerkiksi kämmenien ja askelten kuvia, joita seuraamalla lapsi saa motorista harjoitusta. Aikuisten on myös hyvä pohtia, löytyisikö ryhmästä tilaa, jossa saisi juosta tai voisiko lattialla olla vaikka jumppamatja, jossa voisi tempuilla. Liikuntavälineiden esillä olo ja helppo saatavuus edistävät liikunnallisten tuokioiden spontaania rakentumista. Liikuntavälineiden tulee olla esillä siten, että ne motivoivat ja innostavat lapsia spontaaniin ja itsenäiseen liikkumiseen.

Musiikki

Ryhmätilaan on hyvä sijoittaa lasten saataville myös erilaisia soittimia, jotta lapset voivat vaivatta ilmaista itseään musiikin keinoin. Aikuiset saavat tärkeää tietoa lapsista ja heidän tarpeistaan, kun erilaiset ilmaisuvälineet ovat saatavilla.

YHTEISTYÖ

Varhaiskasvatuksessa tehdään tiivistä yhteistyötä lasten huoltajien kanssa ja onkin tärkeää kiinnittää huomiota myös heidän osallisuuden tukemiseen. Varhaiskasvatuksen aikuisilta tämä edellyttää aloitteellisuutta, aktiivisuutta ja sensitiivisyyttä. Huoltajille tulee luoda kokemus kuulluksi tulemisesta ja osallisuudesta lapsensa varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatuksessa aikuisten viestintä on kannustavaa ja huoltajien välistä verkostoitumista pidetään myönteisenä.

VINKKEJÄ!

- Huoltajien osallisuutta voidaan edistää muun muassa toiminnallisilla vanhempainiloilla ja perhetapahtumilla.
- Huoltajia voidaan pyytää myös vastaamaan erilaisiin kyselyihin koskien varhaiskasvatustoimintaa.
- Huoltajat voidaan ottaa mukaan ryhmävasun tekemiseen esimerkiksi kertomalla heille ajankohdat, jolloin ryhmävasun teemoja työstetään ja kutsuen heidät mukaan keskusteluun.
- Jos ryhmässä on käytössä Toiveiden puu (ks. s. 22), voidaan huoltajia pyytää vanhempain- tai perheillassa kirjoittamaan lasten askarteleisiin lehtiin omia toiveitaan ja ajatuksiaan lapsen varhaiskasvatusarkeen liittyen. Nämä lehdet kiinnitetään Toiveiden puuhun ja niiden sisältöä käytetään luonnollisesti ryhmän toiminnan suunnittelussa.
- Tehdään huoltajille näkyväksi, miten heidän ajatuksensa on otettu huomioon
- Ryhmätilaan voidaan myös laittaa kuukauden kysymyksiä varhaiskasvatustoimintaan liittyen. Vastaamiseen voidaan liittää myös toiminnollisuutta.

VARHAISKASVATUKSEN PEDAGOGISEN TOIMINNAN SUUNNITTELU JA TOTEUTTAMINEN

(KS. HYVINKÄÄN VASUN S. 13–16)

Lasten omaehtoinen, työntekijöiden ja lasten yhdessä ideoima ja työntekijöiden johdolla suunnittelema toiminta muodostavat yhdessä suunnitellun toiminnan kokonaisuuden (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 36.) Varhaiskasvatussyksiköiden toimintaa suunnitellaan usein ennen toimintakauden alkua aikuisten kesken. On kuitenkin tärkeää tehdä toimintasuunnitelma vasta kun lapsiryhmä on tullut tutuksi, jolloin on mahdollisuus suunnitella toiminnasta juuri näiden lasten tarpeita ja toiveita vastaava. Pohdintaan tulee liittää myös ajatus siitä, miten lapsiryhmä voidaan ottaa osalliseksi toiminnan suunnitteluun. Kokonaisvaltaisen suunnittelun edellytyksenä ovat monipuoliset ja rikkaat toimintaympäristöt (ks. s. 15) sekä aktiivinen pedagoginen dokumentointi.

VINKKI!

Lasten kokoukset

Lasten kokouksissa lapset pääsevät osallisiksi päätösten tekoon ja yhteisten sääntöjen suunnitteluun. Lasten kokouksissa tavoitteena on mahdollistaa jokaisen lapsen mielipiteen ilmaiseminen ja kuuleminen. Samalla se on hyvä keino harjoitella äänestämistä ja demokraattista päätöksentekoa. Äänestämällä lapsi oppii, että omalla mielipiteellä voi vaikuttaa yhdessä tehtyihin päätöksiin ja ratkaisuihin. Lasten kokouksissa tehdään pöytäkirja, ja ne voidaan myös videoida, jolloin niitä voidaan katsoa yhdessä lasten kanssa myöhemmin. Tärkeää on, että lapset näkevät miten kokouksissa päätetyt ja sovitut asiat näkyvät heidän arjessaan konkreettisesti.

Tiimeissä on hyvä pohtia, tarkoittaako tavoitteellinen varhaiskasvatus tarkkaan suunniteltuja viikkoaikatauluja vai voitaisiinko suunnittelua toteuttaa kokonaisvaltaisemmin ryhmävasun avulla. On tärkeää muistaa, että varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ei vaadi viikko-ohjelmia, vaan ennemminkin siinä painottuu se, että varhaiskasvatussyksikön arjessa tulee jäädä tilaa lapsen aitoon kohtaamiseen. Spontaanisuus ei tee varhaiskasvatuksesta suunnitelmatonta.

Kiinteästä, aikuisen suunnittelemaasta viikkosuunnitelmasta luopuminen antaa lapselle mahdollisuuden vaikuttaa päivänsä kulkuun, jolloin lapsen osallisuus toteutuu. Toimintoihin voi asettaa enemmän aikaa kuin yhden aamu-päivän askartelujen tekoon. Lapsille voi kertoa, että tämän viikon aikana kaikkien tulisi tehdä tietty askartelu (esimerkiksi isänpäiväkortti), mutta lapset saavat itse valita hetken, jolloin korttia tekevät. Tällä tavoin lapsi saa

vapautta omalle toiminnalleen, mutta oppii myös oman valintansa tuomaa vastuuta. Viikkosuunnitelma voidaan tehdä myös lasten kanssa yhdessä, jolloin lapset pääsevät määrittelemään omia toimintojaan ja saadaan samalla etukäteen suunniteltua toimintaa, johon aikuinen voi valmistautua helpommin.

Aikuisten järjestämistä toimintatuokioista ei tarvitse tietenkään kokonaan luopua. Aikuisen suunnitellessa toimintatuokion, on siinä hyvä olla kuitenkin joustovaraa ja siinä tulee huomioida myös lapsen yksilöllisyys. Esimerkiksi askarteluissa materiaaleja voi olla valmiina, mutta lapsella on mahdollisuus valita, minkälaisen tuotoksen tekee.

PEDAGOGINEN DOKUMENTOINTI

Pedagogista dokumentointia käytetään varhaiskasvatuksessa suunnittelun, toteutuksen, arvioinnin ja kehittämisen työvälineenä. Sen avulla osallisuus saadaan näkyväksi ja aikuisilla on mahdollisuus kehittää osallisuutta edistävää toimintakulttuuria. Pedagogisen dokumentoinnin avulla tuotettu tieto kertoo kasvattajille lapsen elämästä, kehityksestä, kiinnostuksen kohteista, ajattelusta, oppimisesta ja tarpeista sekä lapsiryhmän toiminnasta.

Pedagogisen dokumentoinnin avulla aikuinen tavoittelee lapsen maailman kohtaamista ja oivaltamista. Kasvattaja voimistaa lasten elämyksiä ja oivalluksia yhdessä lasten ja työtiimin kanssa. Lapsen kanssa keskustellaan dokumentoinnista ja tuodaan esille sen avulla huomattua kehitystä ja oppimista. Lasta tuetaan huomaamaan omia kykyjään ja kiinnostuksen kohteitaan.

Tätä saatua tietoa hyödynnetään työtapojen, oppimisympäristön, toiminnan tavoitteiden, menetelmien ja sisältöjen kehittämisessä lasten mielenkiinnonkohteita ja tarpeita vastaavaksi. Pedagogisen dokumentoinnin avulla aikuiset voivat myös tarkastella jo tehtyjä ja opittuja asioita sekä tavoitteiden saavuttamista ja varmistaa, ettei mikään varhaiskasvatuksen osa-alue ole jäänyt taka-alalle.

VINKKI!

Havainnoinnin välineitä

Pedagogisen dokumentoinnin tarkoituksena on luoda aikuiselle

kattava kokonaiskuva lapsen maailmasta. Tämä tarkoittaa, että aikuisella tulee olla monipuolisesti dokumentoitua tietoa lapsesta ja hänen mielenkiinnonkohteistaan. Lasta havainnoidessaan aikuinen voi kohdentaa havaintonsa tiettyyn asiaan tai toimintoon. Kohdennus voi olla esimerkiksi lapsen aloitteissa, lapsen sosiaalisissa taidoissa tai lapsen tuottamissa kädentöissä. Näiden havaintojen keräämisen tukena aikuinen voi käyttää muistiinpanoja, piirroksia, sanelukonetta, valokuvia ja videoita. Havainnointivihkoa ja lomaketta voidaan myös hyödyntää. Aikuinen tuo omia havaintojaan esille myös lapselle ja keskustelee niistä yhdessä hänen kanssaan. Lapsen kanssa käytettyjä keskusteluja ja lapsen havaintoja omasta toiminnastaan on syytä kirjata ylös.

VINKKEJÄ!

Sosiogrammi

Sosiogrammi on työväline, jonka avulla aikuinen saa tärkeää tietoa lasten sosiaalisesta verkostosta ja siitä, minkälaiseksi lapset kokevat omat sosiaaliset suhteensa. Sosiogrammia tehtäessä aikuinen pyytää lasta kertomaan parhaiden kavereidensa nimet. Tämän perusteella piirretään kuvio. Kuvioon merkataan myös, onko nimeäminen yksi- vai kaksisuuntaista, eli ovatko lapset nimenneet toisensa, vai ainoastaan toinen. Osallisuuden kannalta sosiogrammia voidaan hyödyntää syrjäytymisen ehkäisemisessä ja aikuisen työvälineenä, jotta hän ymmärtäisi lapsen kokemusmaailmaa.

Sadutus

Sadutuksen avulla lapsen ääni saadaan kuuluviin ja aikuiset voivat muuttaa toimintakulttuuriaan lasten aloitteisiin ja ideoihin perustuen. Se tukee vastavuoroista toimintakulttuuria ja antaa mahdollisuuden aitoon kuulemiseen ja kohtaamiseen. Sadutuksen avulla aikuinen tutustuu lapseen nopeasti ja henkilökohtaisella tavalla. Aikuinen viestittää lapselle omalla toiminnallaan olevansa kiinnostunut lasten maailmasta ja arvostavansa hänen mielipiteitään. Lapselle vahvistuu ominainen aloitteellisuus ja usko kykyyn oppia. Se myös innostaa ja vahvistaa lapsen luottamusta omiin ajatuksiin ja näkemyksiin. Sadutuksen aloittamisen tukena voidaan käyttää piirtämistä, jolloin lapsi saa kertoa omasta piirustuksestaan tarinan. Sadutus voidaan toteuttaa joko lapsen kanssa kahden kesken tai erikokoisissa ryhmissä.

Piirtäminen

Piirtäminen on todella hyvä keino tavoittaa lapsen kokemusmaailma, sillä piirustusten avulla lapsi raottaa hänen tapaansa nähdä maailma ja voi kertoa kokemuksistaan ilman kieltä. Lapset voivat piirrellä ajan kuluksena, mutta piirtämistilanne voi myös olla ennalta harkittua päämääräistä ja tavoitteellista toimintaa, jolla pyritään saamaan arvokasta tietoa tietyistä aihealueista. Kun piirroksia käytetään menetelmänä lapsen äänen kuulemiseen, asetetaan etukäteen päämäärä siitä, millaista tietoa halutaan. Tämän mukaisesti määritellään se, mitä lapsia pyydetään piirtämään. Tärkeää on kuitenkin myös lapsen kerronta piirtämistilanteessa, sillä sen avulla piirros saattaa saada uusia merkityksiä.

Omat taulut

Jokainen lapsi saa tehdä itsestään taulun koristellen sen mieleisellään tavalla. Taulussa voidaan tuoda esiin esimerkiksi, mitä lapsi osaa, mitä hän haluaisi oppia, mistä hän pitää, mistä hän ei pidä, ketkä ihmiset ovat hänelle tärkeitä jne. Lapset voivat piirtää tauluunsa oman kuvansa tai liimata siihen valokuvan itsestään. Jos lapsen kanssa ei ole mahdollista olla kielellisessä vuorovaikutuksessa, selvitetään taulun asioita muilla menetelmillä, kuten havainnoimalla ja kysymällä huoltajilta.

Toiveiden puu

Lasten toiveiden puun avulla lasten mielipiteet ja mielenkiinnonkohteet sekä osallisuus varhaiskasvatuksena arjessa saadaan näkyväksi hyvin konkreettisella tasolla. Toiveiden puu on päiväkodin seinälle tehty puu, joka on näkyvänä lapsille, kasvattajille sekä huoltajille. Lapset voivat yhdessä maalata lattialla puunrungon isolle paperille, mikä edistää lasten ryhmäytymistä. Puuhun laitetaan lasten askartelemille lehdille lasten toiveita ja mielenkiinnonkohteita. Näkyvillä olevat lasten ajatukset auttavat kasvattajia suunnittelemaan toimintaa, jonka lähökohtana ovat lasten mielenkiinnonkohteet. Lapset näkevät toiveiden puusta myös itse niitä toiveita ja mielenkiinnonkohteita, joita varhaiskasvatuksen toiminnassa on toteutettu, jolloin heille syntyy tunne siitä, että heidän ajatuksensa ja mielipiteensä ovat aidosti tärkeitä. Toiveiden puun avulla voidaan edistää myös huoltajien osallisuutta, kun heille annetaan esimerkiksi vanhempainillassa mahdollisuus kirjata omia toiveitaan ja ajatuksiaan lasten tekemiin lehtiin.

Kerronnallinen haastattelu

Haastattelu on hyvä menetelmä lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittämisessä. Tärkeää lapsen haastattelussa on kuitenkin pitää haastattelu hyvin avoimena niin, että lapsen omalle kerronnalle jää tilaa ja vain aihe on ennalta määritelty. Kerronnallisessa haastattelussa lapsi saa tuottaa itse kertomuksensa sisällön. Haastattelu etenee vaiheittain:

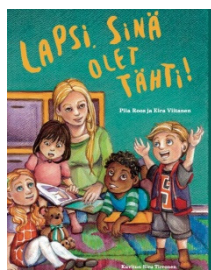
1. Annetaan lapsen kertoa laajasta aiheesta. Hän saa itse tuottaa kertomuksensa sisällön. Haastattelijan roolina on kannustaa lasta ja osoittaa lapselle kuuntelevansa häntä.

2. Seuraavaksi lasta voidaan pyytää tarkentamaan asioita, joita kerronnasta nousi esiin.

3. Voidaan nostaa esiin aiheita, jotka nousevat enemmän haastattelijan intresseistä.

Sen lisäksi, että aikuisen roolina on kannustaa ja osoittaa kuuntelevansa, tulee hänen tietoisesti pyrkiä pois haastattelijan valta-asemasta. Tässä oleellista on antaa lapsen kerronnalle tilaa ja liittää lapsen kertoman hänen arkipäiväänsä. Kerronnallisen haastattelun voi myös liittää piirtämiseen, jolloin voidaan juttua lasta hänen piirtämänsä piirroksen pohjalta.

VINKKI!

Lue Piia Roosin (2016) "Mitä kuuluu?-kirja" ja käytä lasten kerronnan tukena "Lapsi sinä olet tähti" (2017) - kirjaa

Tykkäystaulut

Ryhmän seinälle voidaan koota jokaiselle lapselle oma taulu, jossa on hänen kuvansa ja kiinnostuksen kohteitaan. Lapset voivat kerätä esimerkiksi lehdistä kuvia asioista, joista he tykkäävät ja liimata tai laittaa sinitarralla sitten omaan tauluunsa. Kuvia voidaan etsiä myös netistä, tai tauluun voidaan kirjoittaa lasten kiinnostusten kohteista. Kun lapset eivät vielä ilmaise kiinnostuksen kohteitaan kielellisesti, on tärkeää, että heitä havainnoidaan aktiivisesti. Näistä havainnoista nousseita kiinnostuksen kohteita on hyvä dokumentoida lasten tykkäamistauluihin. Myös lasten vanhemmilta saa arvokasta tietoa lastensa kiinnostusten kohteista, joten heitä voi pyytää ja kannustaa tuomaan myös kotoa kuvia heidän lastensa kiinnostuksen kohteista. Kun lasten mielenkiinnonkohteet on kerätty taululle näkyville, voi se auttaa aikuista hyödyntämään niitä toiminnan suunnittelussa.

OSALLISUUTTA TUKEVAT TYÖTAVAT

Pienissä ryhmissä toimiminen

Pienessä ryhmässä on suurta ryhmää paremmat mahdollisuudet toteuttaa lapsen osallisuutta vuorovaikutuksessa, sillä lapsia on helpompi kuunnella ja vuorovaikutus luonnistuu helpommin. Pienryhmissä tilanteesta toiseen eteneminen voi edetä hitaammin, jolloin jää aikaa ja tilaa lapsen omalle ajattelulle, oivaluksille ja toiminnalle. Lisäksi lapsen aloitteisiin ja ideoihin vastaaminen toteutuu pienessä ryhmässä helpommin ja lapset pystytään huomioimaan yksilöllisemmin.

Aikuisen tulee pysähtyä pohtimaan ryhmien kokoonpanoa ja käyttötarkoitusta tarkastellen mahdollisia lapsen osallisuuden rajoittavia tekijöitä. Pienryhmiä muodostettaessa on tärkeää ottaa huomioon lapsen omat toiveet leikkikavereista ja pyrkiä toteuttamaan ne. Ryhmien kokoonpanoa rakentaessa tulee ottaa huomioon myös ryhmän tarpeet ja mielenkiinnonkohteet. Erilaiset mielenkiinnonkohteet ryhmässä nostavat esiin monenlaisia näkökulmia. Ryhmäjaosta vastaa aikuinen, mutta hänen tulee ottaa huomioon lasten toiveet ryhmien suhteen.

VINKKI!

Pienryhmäpajat

Pienet ryhmät voivat olla niin sanottuja nimikkoryhmiä, joissa on aina samat lapset, tai ryhmät voivat vaihdella niin, että ne muodostetaan aina lapsen mielenkiinnon tai tarpeen mukaisesti. Toimintatuokioita voidaan järjestää pienissä ryhmissä myös ns. pajatoimintana, jossa on yhteisenä punaisena lankana jokin teema (esimerkiksi jokin satu). Pajoissa tutkitaan ja tulkitaan tätä valittua teemaa esimerkiksi liikunnan, taiteen ja musiikin keinoin. Pajojen sisältö koostuu lasten mielenkiinnon kohteista sekä tavoitteista. Pajatyöskentely voi huipentua yhteiseen tapahtumaan tai valitun teeman perusteella tehtyyn näytelmään/esitykseen.

VINKKI!

Lapsen spontaanin itsensä ilmaisun kannalta on tärkeää pohtia oppimisympäristöä. Oppaan sivuilla 15–17 on vinkkejä oppimisympäristön rakentamiseen lapsen luovuutta tukeväksi.

Luova lapsi

Lapsi ilmaisee itseään luontaisesti myös luovien toimintojen kautta. Lapsen osallisuuden kannalta on tärkeää, että lapselle annetaan mahdollisuus toteuttaa itseään luovien menetelmien avulla (taide, liikunta ja musiikki).

Leikkivä lapsi

Lapsi ilmaisee itseään luonnollisimmin leikin kautta, joten se on todella hyvä maaperä myös lapsen osallisuuden toteutumiselle. Näin ollen on todella tärkeää, että varhaiskasvatuksen arjesta löytyy paljon tilaa lasten leikeille. Leikillä tulee kuitenkin olla tilaa kasvaa ja kehittyä, eikä aikuisen tule kontrolloida sitä liiaksi. Aina kun aikuinen kontrolloi tai rajoittaa lapsen leikkiä, tulee hänellä olla siihen pedagoginen peruste. Jakamalla lapsia pienempiin ryhmiin esimerkiksi vuorotaisella ulkoilulla ja jakotiloja hyödyntämällä, luodaan leikille rauhallinen ympäristö, jolloin myös aikuinen kestää lasten leikin paremmin.

Aikuisen rooli lasten leikissä on kuitenkin merkittävä. Leikkiin osallistuminen antaa aikuiselle hyvän mahdollisuuden kurkistaa lasten kokemusmaailmaan ja ymmärtää näin lasten tarpeita ja toiveita paremmin. Aikuinen voi myös osallistumisen sijasta olla leikkihuoneessa rauhoittavassa roolissa havainnoimassa lasten leikkiä.

VINKKI!

Leikkitaulu

Lapsen osallisuuden näkökulmasta on tärkeää, että lapselle annetaan mahdollisuus valita leikkinsä ja leikkiverinsä. Leikkitaulun tarkoituksena ei ole rajata lapsen toimintaa ja päätöksentekoa, vaan se on lapsen päätöksentekoprosessin ja leikkien hahmottamista helpottava työväline. Leikkitaulun avulla lapsi valitsee, mihin leikkiin/leikkialueeseen hän tahtoo mennä. Lapsen kanssa keskustellaan sovituista säännöistä ja leikkiin liittyvistä asioista vuorovaikutuksessa. Leikkitaulun avulla lapset suunnittelevat ja soveltavat yhteisestä leikistä vastavuoroisesti aikuisen ja toisten lasten kanssa.

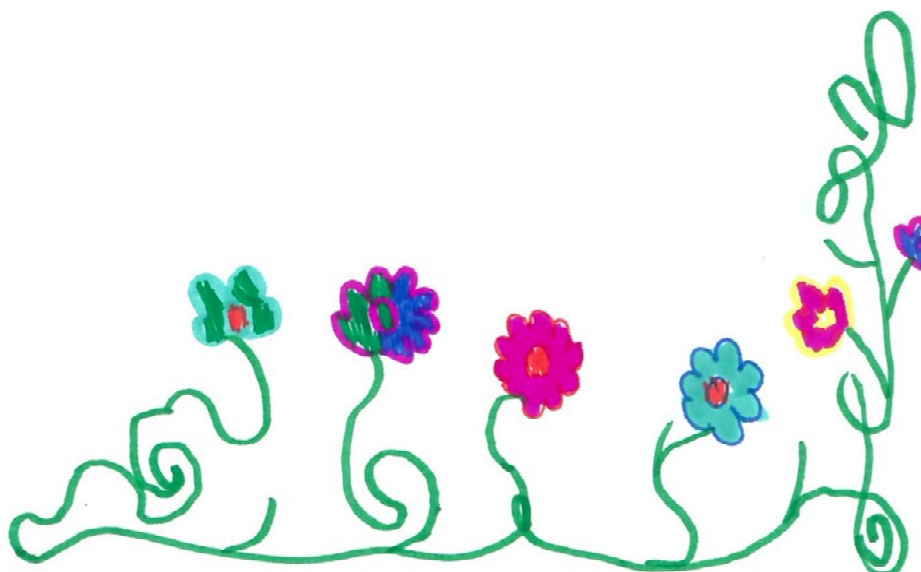
LAPSEN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA

(KS. HYVINKÄÄN VASUN S. 4-7)

Varhaiskasvatuslain (19.1.1973/36, 7a §) mukaisesti jokaiselle päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle on laadittava henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen mielipide, ja lapsen varhaiskasvatussuunnitelmasta tulee löytyä myös lapsen kiinnostuksen kohteet (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 11.).

Lapsi tulee ottaa mukaan varhaiskasvatussuunnitelman tekemiseen ja vasukeskusteluun hänen kehitystasonsa huomioon ottaen. Vasukeskustelussa lapselle tuodaan esille häntä koskevia asioita ja kuullaan lapsen näkökulmia. Nämä on tärkeä kirjata varhaiskasvatussuunnitelmalomakkeeseen ylös.

Jos lapsi ei osallistu itse keskusteluun, voi hänen osallisuuttaan varhaiskasvatussuunnitelman tekemisessä tuoda esiin myös muilla tavoilla. Lapsen vasua tehtäessä voidaan keskusteluun ottaa mukaan pedagogisen dokumentoinnin tuotoksia (ks. s. 18–21) ja tulkita niitä yhdessä huoltajan kanssa. Lapsen ikätaso huomioiden tuodaan keskusteluun tietenkin myös lapsen oma tulkinta tuotoksesta.

ARVIOINTI JA KEHITTÄMINEN

(KS. HYVINKÄÄN VASUN S. 29–30)

Varhaiskasvatuksessa painotetaan pedagogiikan ja näin ollen myös osallisuuden jatkuvaa kehittämistä. Kehittäminen on varmasti monissa varhaiskasvatyksiköissä jo hyvinkin tuttua, sillä kehittämistyö on jo pitkään ollut varhaiskasvatuksessa toivottavaa. Uuden Vasun myötä kehittäminen on nyt kuitenkin velvollisuus, johon kaikkien on sitouduttava. Lapsen ja huoltajien osallisuutta on kehitettävä niin yksikkö-, tiimi-, kuin yksilötasollakin.

Kuten Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelman arviointia ja kehittämistä kuvaavasta kuviosta (Kuva 5) käykin ilmi, kehittämistyötä tehdään yksikkö-, tiimi-, ja yksilötasolla. Suurimman osan kehittämisestä toteuttaa tiimi yhteistyönä ja näin ollen kehittäminen onkin rikasta, kun siinä yhdistyy kaikkien kokemus, taito ja tieto.

Kuva 5: Pedagogisen toiminnan arviointi ja kehittäminen

KEHITTÄMINEN YKSIKÖ- JA TIIMITASOLLA

Yksikön ja tiimin toimintakulttuuria kehittäessä on hyvä arvioida, missä kohtaa osallisuuden tasoissa olemme nyt, miten voisimme vahvistaa alempia tasoja ja miten voisimme kavuta ylemmäs. On ymmärrettävä, että muutosprosessi ei tapahdu hetkessä, vaan jokainen yksikkö ja tiimi lähtevät eri lähtökohdista lapsen osallisuuden kehittämisessä. Tärkeintä on, että kehittämistä tapahtuu jatkuvasti ja yksiköt sekä tiimit sitoutuvat työskentelemään tavoitteellisesti kohti lapsen osallisuutta. Yksiköiden toimintasuunnitelmat ja ryhmän toimintasuunnitelmat ovat erinomainen kehittämisen työväline tähän.

Yksiköiden toimintasuunnitelma

Yksiköiden toimintasuunnitelmia kehitettäessä kohdennetaan kehittäminen osallisuuden näkökulmasta siihen, miten ja millä tasolla osallisuus näyttäytyy varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuurissa ja oppimisympäristöissä. On tärkeää pohtia myös, miten yksikön toimintakulttuuri ja oppimisympäristöt tukevat lapsen luovuutta ja leikkiä tarjoten näin lapsen osallisuudelle hyvän kasvualustan.

Ryhmän toimintasuunnitelma

Ryhmän toimintasuunnitelmaa tehtäessä on hyvä aluksi tarkastella, miten Shierin osallisuuden alimmat tasot toteutuvat käytännössä. Tukeeko ryhmän toimintakulttuuri lapsen kuulluksi tulemistä ja onko ryhmän ilmapiiri sellainen, että lapsi kokee helpoksi ilmaista mielipiteitään. Ennen kaikkea on tärkeää tarkastella työntekijöiden keskinäistä vuorovaikutusta.

Ryhmän toimintasuunnitelma eli ryhmävasu on erinomainen työkalu kehittämistyössä ja lasten osallisuuden edistämisessä. Kun lasten vasujen pedagogisia tavoitteita ja pedagogisen dokumentoinnin tuotoksia tuodaan ryhmävasuun, on niistä hyvä suunnitella ja toteuttaa lapsilähtöistä toimintaa. Kun lasten mielenkiinnonkohteet ja tarpeet yhdistyvät kehitys- ja oppimistavoitteisiin, voidaan puhua lasten osallisuuden toteutumisesta. Hyvä keino saada lasten mielenkiinnon kohteet näkyviksi ryhmän toiminnassa on esimerkiksi erilaiset projektityöskentelyt, mitkä myös kirjataan ryhmävasuun.

POHDITTAVAA!

- Millä tavoin ryhmän ja varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuurissa mahdollistetaan lasten kuuleminen?
- Millä tavoin ryhmän ja varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuurissa mahdollistetaan lasten aloitteiden ja mielipiteiden huomioiminen?
- Millä tavoin lasten mielipiteet otetaan huomioon ryhmän toiminnassa ja tukeeko varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuuri lasten mielipiteiden huomioimista?
- Millä tavoin lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin ja tukeeko varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuuri lapsen ottamista mukaan päätöksentekoprosessiin?
- Millä tavoilla lapset voisivat tason viisi mukaisesti päästä aidosti mukaan prosessiin päättämään ja ottamaan vastuuta?
- Millaisia muutoksia ryhmänne ja varhaiskasvatusyksikkönne toimintatavoissa voitaisiin tehdä, jotta päästäisiin seuraavalle osallisuuden tasolle? Entä mitä itse voisit tehdä?

TYÖNTEKIJÄN KEHITTYMINEN

Shierin osallisuuden tasot tarjoavat hyvän peilauspinnan myös työntekijöiden itsenäiseen arviointiin ja kehittämiseen. Jokainen voi arvioida, mahdollistaako hän omalla toiminnallaan, asenteellaan ja työotteellaan lapsen kuulluksi tulemisen ja osallisuuden.

POHDITTAVAA!

- Mahdollistaako työskentelytapasi lasten kuuntelemisen ja kuulemisen?
- Tukeeko toimintatapasi lasten aloitteellisuutta ja mielipiteen ilmaisua?
- Kuinka otat huomioon lasten aloitteet toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa?
- Oletko valmis jakamaan kasvattajan valtaasi ja vastuutasi lasten kanssa sekä sallimaan heidän osallistumisensa toiminnan suunnitteluun spontaanista ja pitkällä aikavälillä?

LOPUKSI

On ollut ilo tehdä yhteistyötä Hyvinkään varhaiskasvatuksen kanssa, ja haluammekin kiittää teitä jakamastanne asiantuntijuudesta. Se on ollut korvaamaton osa kehittämistyössämme tukien erityisesti myös omaa ammatillista kehittymistämme.

Toivomme, että oppaasta on hyötyä varhaiskasvatuksen työntekijöille, tiimeille ja yksiköille tarjoten teille näkökulmia kehittämistyössänne kohti lapsen osallisuutta. Jatketaan yhdessä lapsen osallisuuden toimintakulttuurin kehittämistä.

Anniina Holmström & Roosa Kittelä

LÄHTEET

- Emmilson, A. & Folkesson, A-M. 2006. Children's Participation and Teacher Control. Kalmarin yliopisto, Ruotsi.
- Fonsen, E., Heikka, J. & Elo, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J. Fonsen, E. Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 80-96
- Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelma. 2017. Viitattu 27.9.2017. <http://www.hyvinkaa.fi/globalassets/kasvatus-ja-koulutus/varhaiskasvatus/liitteet/hyvinkaan-vasu.pdf>
- Kerttukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa Heikka, J., Fonsen, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 96-115.
- Karlsson, L. 2014. Sadutus. Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: Ps-kustannus
- Kenttäkadun työntekijät. 2017. Haastattelu 10.5.2017. Hyvinkään varhaiskasvatus. Hyvinkää.
- Kenttäkadun työntekijät. 2017. Haastattelu 2.6.2017. Hyvinkään varhaiskasvatus. Hyvinkää.
- Kataja, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsen, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 56-80
- Laitinen, M & Niskala, A . 2013. Asiakkaat toimijana sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.
- Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsen, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 16-40
- Mikkola, P. 2017. Luento 6.10.2017. Varhaiskasvatusmessut. Helsinki.
- Mäkitalo, A-R., Nevanen, S., Ojala, M., Tast, S., Venninen, T. & Vilpas, B. (toim.) 2011. Löytöretkellä osallisuuteen - Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II – VKK-Metron julkaisu. Socca ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 25. Viitattu 6.8.2017. http://www.socca.fi/files/1373/Loytoretkella_osallisuuteen_kehittamista_ja_tutkimista_paivakodin_arjessa_II.pdf
- Osallisuus. 2017. Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos .Viitattu 26.6.2017.<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- Pedagoginen tiimi. 2017. Keskustelu. 3.3.2017. Hyvinkään varhaiskasvatus. Hyvinkää.
- Pedagoginen tiimi. 2017. Keskustelu. 30.5.2017. Hyvinkään varhaiskasvatus. Hyvinkää.
- Pedagoginen tiimi. 2017. Keskustelu. 15.8.2017. Hyvinkään varhaiskasvatus. Hyvinkää.
- Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Vaasa Graphics Oy.

Roos, P. 2014. Päiväkodin arki lasten kertomana. Teoksessa Heikka, J., Fonsen, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 41-56

Roos, P. 2017. Luento 6.10.2017. Varhaiskasvatusmessut. Helsinki

Satuli-Kukkonen, T. 2017. Luento 6.10.2017. Varhaiskasvatusmessut. Helsinki.

Shier, H. 2011. Pathways to participation: Openings, Opportunities and Obligations. Children and Society:15. Viitattu 31.7.2017. http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Socca ja Heikki Waris-instituutti. Työpapereita 2008:1. Viitattu 9.8.2017. http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_var-ten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf

Varhaiskasvatuslaki 2015/580

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Viitattu 19.8.2017. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi.” Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Työpapereita 2010:3. VKK-Metro. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Viitattu 16.4.2017. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lap-sen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Unicef. Viitattu 21.9.2017. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

KUVALÄHTEET

KUVA 1. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan viitekehys. Opetushallitus. Viitattu 12.11.2017. Saatavissa: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

KUVA 2. Kaisa Rekinen. Lapsen oikeus varhaiskasvatukseen. Viitattu 10.11.2017. Saatavissa: http://www.oph.fi/koulu-tus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus/uudet_vasut/lapsen_oikeus_varhaiskasvatukseen

KUVA 3. Anniina Holmström, Liisa Holmström ja Roosa Kittelä. Osallisuuden osatekijät.

KUVA 4. Anniina Holmström, Liisa Holmström ja Roosa Kittelä. Osallisuuden portaat

KUVA 5. Pedagogisen toiminnan arviointi ja kehittäminen. Hyvinkään varhaiskasvatus. Viitattu 12.11.2017. Saatavissa : <http://www.hyvinkaa.fi/globalassets/kasvatus-ja-koulotus/varhaiskasvatus/liitteet/hyvinkaan-vasu.pdf>

PIIRROSKUVAT: Liisa Holmström ja Leevi Holmström